

hiszen egy ilyen kisebb tanulmányban nem is vállalkozhatott az itt fölmerült problémák végleges tisztázásához. Olyan új anyagot adott azonban a kezünkbe, amelyre tovább építhetünk és közben egy-egy fénycsóvát vetett az 1830-as évek politikai életének szövevényébe is. Munkája értékes hozzá-

járulás a Szász Károly korabeli harcok történetének megismeréséhez és egyben arra figyelmeztet, hogy az erdélyi történelem kutatásában magyarországi és hazai tudósok egymást kiegészítő munkájára van szükség.

Vita Zsigmond

D. SZEMZŐ PIROSKA : ARANY JÁNOS NAPJAI

(Budapest, Magvető, 1957. 516 l.)

Fiktív naplóval már találkoztunk az irodalomban, de ilyesmivel még nem. D. Szemző Piroška kitűnő könyve minden elődjéhez képest is úttörő. Olyan Arany-naplót ad, amelyet túlnyomórészt Arany szavaiból állít össze. A szerző a háttérben marad s csak összekötő szövegekre, hézagok kitöltésére vállalkozik. Két ízben Arany unokáját szólaltatja meg. Arany naplójának anyagát leveleiből (a kiadatlanokból is) és verseiből meríti. Épp ezért nagy misziót tölt be a nagyközönség körében, amely nem olvasná el Arany levelezését, de ebben a formában élvezettel forgatja és hiteles életrajzt nyer belőle.

Ez az eseményekben elég szegény, de belső vívódásaiban annál zsúfoltabb életrajz lenyűgöző olvasmány. Egy nagyon tiszta lélek vallomása. Minden lapja elmozdító.

Ha ideírunk néhány megjegyzést, nem akadémikuskodásból tesszük, hanem a bizonyára hamarosan szükségessé váló második kiadás számára.

1. Arany gyermekkorának rajzánál érdemes volna kiaknázni a *Toldi szerelme* VI. énekét. Általában az eposz életrajzi vonatkozásait másutt is tanácsos értékesíteni az eddiginél nagyobb mértékben: Pl. a XII. ének 105. versszakát a Margitszigetről. A kritikai kiadás azon jegyzete (Arany János *Összes Művei*. V. Bp., 1953. 551.), hogy ezt a versszakot „Összes Munkáinak Ráth-féle kiadásából is kihagyta Arany László”, nem felel meg a valóságnak. Tessék utánanézni, benne van.

2. A 62. lapon: „Nevem ma jelent meg először nyomtatásban: »Egy egyszerű beszélyke« alatt az Életképekben.” Arany ezt nem írhatja 1846-ban, mert tudjuk, hogy már 1841-ben megjelent „Népnevelési ügyben” címmel egy írása a *Társalkodóban* [lásd Lukácsy Sándor, *Csillag* X (1956) 795—798.].

3. A 134. lapon nem lett volna felesleges közölni Arany folyamodványát Kossuthhoz hivatalért, ezt a szerénységében is önrzertes írásművet [Scheiber, *Irod. Közl.* LIX (1955) 105—106.].

4. A 294. lapon az *Etelköz* című eposz szerzője nem Szilády Áron, hanem öccse: János. Arany bírálatát róla nemrégiben közzétette ifj. Szabadi Sándor [*Kiskunság* (1955) 113—114.].

A könyv olvastán újból eszünkbe jutott régi gondolatunk, hogy az Arany-levelekből ki kellene emelni a versikéket s a költemények közé illeszteni. Ott a helyük.

Befejezésül még valamit. Ez a nagyszerű könyv — tudomásunk szerint — már a 40-es évek elején készen volt. Azóta hányódott a kiadók fiókjában, vagy a lektorok kezén. Ennek történetét a szerző egyszer megírhatná saját naplója szemelvényéül. Ha ma egymásután látnak napvilágot nálunk fiktív naplók, nem szabad elfelejteni, hogy az ötlet kétségtelenül D. Szemző Piroška könyvéből származik.

Scheiber Sándor

GULYÁS PÁL: MAGYAR ÍRÓI ÁLNÉV LEXIKON

A magyarországi írók álnevei és egyéb jegyei. Bp. 1956. Akadémiai Kiadó. 706 l.

Gulyás Pál álnév-lexikonának jelentőségét aligha kell hosszasan bizonygatni az irodalomtörténetírás és a bibliográfia szakemberei előtt (sőt talán egyes más tudományágak művelőinek körében sem). Ez a vastkos kötet — szerzője több évtizedes

könyvészeti munkásságának újabb értékes eredménye — szinte felbecsülhetetlen segítséget jelent a kutatóknak, és különösképpen azoknak, akik az utolsó száz év magyar sajtójának dzsungelében próbálnak eligazodni.

A külföldi tudományosság már régóta kellő fontosságot tulajdonított az írói álnevek megfigyelésnek; hiszen pl. egy újabb olasz álnév-lexikonnak (Renzo Frattarola: *Anonimi e pseudonimi*, Caltanissetta—Róma, 1955.) a hasonló jellegű munkákat számbavevő bevezetése mintegy 12 olasz, 10 francia, 9 angol, 6 német és 2 orosz kiadványt (a harmadikról, I. F. Maszanov: Szlovár pszevdonimov c., 1949-ben megjelent háromkötetes művéről még nem tud) sorol fel. A mi könyvészeti szakirodalmunk viszont eddig mindössze Székely Dávid „Magyar írói álnevek a múltban és a jelenben” c., 1904-ben megjelent, vékonyka füzetnyi összeállítását mutathatta fel. Annál jobban kell tehát örülnünk Gulyás Pál hatalmas, több, mint 20 000 adatot tartalmazó művének, amely nem csupán méltán sorakozik a rokon természetű külföldi kiadványok mellé, hanem — a megfigyelt álnevek mennyiségét és a gyűjtőmunka során feldolgozott anyag nagyságát tekintve — némelyiküket (pl. Frattarola és Maszanov említett munkáit) jóval felül is múlja.

A könyv élén álló bevezetés érdekes és gazdag (s persze furcsaságokban is bővelkedő) példatáron szemlélteti, milyen megfontolások jutnak szóhoz az írói álnevek kiválasztásánál, majd magának az álnévviselésnek okait is összefoglalja. Meglepő azonban, hogy éppen az egyik legfontosabb (legalábbis az újkori sajtó gyakorlatában legnagyobb szerepet játszó) okot hagyja figyelmen kívül: azt ti., hogy az újságírók igen gyakran nem azonosítják magukat cikkeik tartalmával, mert az nem saját véleményüket, hanem a lap tulajdonosai vagy irányítói által megszabott álláspontot fejezi ki. Kosztolányi pl. saját újságírói munkásságának egy részére vonatkozólag ezt elvszerűen is kimondotta: „Nem is jegyeztem soha politikai cikket, ami arra vall, hogy nem vállaltam vele közösséget”. (Kosztolányi Dezső: *Kortársak*. Bp. é. n. 299. l.) S azt a jelenséget sem pusztán „a névhangulat teszi érthetővé” — mint ahogyan Gulyás írja —, „hogy sok író, aki egyébiránt saját polgári nevével jegyzi műveit, miért folyamodik a napi sajtóban vagy folyóiratokban megjelenő apróbb cikkeinél, verseinél a legkülönbözőbb álnevekhez”. (21. l.) Ezzel kapcsolatban — az előbb említett körülményen kívül — arra is utalni kellett volna, hogy az anyagi szükség vagy az újságírói munka robotja nem egyszer készíttethetetlen frókat is selejtes, saját színvonalukhoz méltatlan művek létrehozására, amelyeket ezért szerzőik nem kívánnak nevük aláírásával a magukéinak elismerni. — A tulajdonképpeni álnév-lexikon: a megfigyelt álneveknek az álnevek betűrendjében közölt jegyzékét névmutató követi,

mely most már az írók valódi nevének betűrendjében sorolja fel az egyes írók által használt álneveket, végül függelékként néhány száz névtelen munkának — a szerző kilétét felfedő—jegyzéke zárja le a kötetet.

Az abszolút teljesség egy ilyen fajta kiadvány esetében természetesen csak ideve megvalósíthatatlan ábránd lehet; ennek a célnak még a megközelítése is csak széleskörű kollektív kutatómunka révén volna elképzelhető. Az a tény tehát, hogy szinte minden kutató tucatjával bukkan munkája folyamán olyan (számára) megfigyelt, vagy továbbra is megfigyeltlen) álnevekre, amelyeket hasztalan keres Gulyás lexikonában — az eddigi bírálókat: pl. Vargha Balázsé az *Irodalomtörténet*-ben és Lukácsy Sándoré a *Természet és Társadalom*-ban, számos ilyen példát említettek meg — semmivel sem csökkenti a szerző érdemét, hiszen Gulyás Pál kétségkívül a maximumát nyújtotta annak, amit *egyetlen ember* fáradhatatlan szorgalma és odaadása ezen a területen elérhet. (Kár, hogy a bevezetés nem közli a feldolgozott időszakai sajtótermékek teljes jegyzékét, hanem csupán a napilapok felsorolását szorítkozik. Bármilyen apróság, hadd említsük azt is, hogy a rövidítések jegyzéke is meglehetősen hiányos.) A folytatás most már a fiatalabb irodalomtörténész- és bibliográfus-nemzedékre vár: jól összehangolt, tervszerű gyűjtőmunkával kell elkészíteni egy tetemesen kibővítendő, jóval gazdagabb anyagú új kiadás megjelentetését. A gyűjtés összefogása céljából — amint erre Vargha Balázs is célozott — helyes lenne valahol (pl. az Irodalomtörténeti Intézet bibliográfiai osztályán) egy központi álnév-regisztert felállítani, ahová minden kutató leadná az általa megfigyelt álneveket. És ha ezentúl — ahogyan szintén Vargha Balázs javasolta — a szerkesztőségek is eljuttatnák ide az álnéven megjelenő közlemények szerzőinek nevét, ez egyszer s mindenkorra feleslegessé tenné a jövőben felbukkanó álnevek viselőinek kilétére irányuló fáradságos kutatómunkát.

A Gulyás művében található adatok túlnyomó többsége az 1867 és 1919 közé eső időszakból származik. Már Szinyei Józsefnek a munka kiindulópontjául szolgáló életrajzgyűjteménye is nyilván erre a korra vonatkozólag szolgált a legtöbb adattal, és a szerző saját gyűjtőmunkája — amint ez már a feldolgozott napilapok listájából is kiderül — ugyancsak elsősorban az említett periódusra irányult. Ez annyiban teljesen indokolt, hogy tudvalevőleg ekkor tájt burjánzott el leginkább (főleg a vidéki, de a budapesti sajtóban is) a különféle álnevek tömege; mégis sajnáljuk, hogy a reformkorak és különösen az 1919 utáni szakasznak a könyvben található anyaga mennyiségre

nézve meg sem közelíti a kiegyezés utáni évtizedeket. Bizonyos területek, így pl. a két világháború közötti munkásmozgalom illegális vagy féllegális újságjai és röpiratai, úgyszólván teljesen kiestek Gulyás érdeklődési köréből. Igaz viszont, hogy ennek az anyagnak felkutatása különösen súlyos nehézségek leküzdését igényli, hiszen az ilyenfajta kiadványok szerkesztői és kiadói a legkülönbözőbb és legraszababb fogások igénybevételével voltak kénytelenek a szerzők kilétét elkonspirálni. Szemléltető példaképpen hadt idézzünk néhány sort egy, a 100% c., az 1920-as évek végén megjelent kommunista folyóirattal foglalkozó cikkből: „Minden számban megjelent néhány cikk, amelyeket a párt külföldön működő központi szervei küldtek. E cikkek alá azután itthon élő elvtársak neveit írták. Sajnos, ma már teljesen lehetetlen a legtöbb ilyen cikkről megállapítani, valójában ki írta. Tudjuk azonban, hogy elméleti, politikai, esztétikai, kultúrpolitikai cikkeket írtak a 100% részére nem egyszer Kun Béla, Lukács György, Révai József, Bolgár Elek, Szerényi, Sándor, Lándor Béla és mások”. (Réti László: 100%. Népszabadság. 1957. aug. 15.) Mégis azt hisszük, hogy — a munkásmozgalom történetének kutatóival és a szóban forgó lapok még élő munkatársaival együttműködve — az illegális és féllegális sajtóban megjelent cikkek legalább egy részének szerzőségét még tisztázni lehetne. — Kevésbé indokolható az 1945 utáni évek-ből származó adatok feltűnően gyér száma a kötetben, hiszen az utolsó évtized sajtójában előforduló álnevek nagy többségét a szerkesztőségektől való tudakozódás útján elég könnyű lett volna feloldani. (Egyébként ezek túlnyomó része nem is tulajdonképeni álnév, hanem csupán az újságírói gyakorlatban szokásos betűjel.)

Szinte magától értetődik, hogy egy ilyen hatalmas anyagot átfogó, nagyszabású munkába az adatok gondos ellenőrzése, s a legnagyobb pontosságra való törekvés mellett is becsúszik néhány tévedés. Így pl. a 437. lapon a *Pesti Napló* 1857-es évfolyamában előforduló *thy* jelet, Voinovich Géza téves megállapítására támaszkodva, Kuthy Lajosra oldja fel, holott az valójában — amint néhány sorral feljebb (igaz, hogy csupán a *Pesti Napló* 1859-es évfolyamára vonatkoztatva) Gulyás is helyesen közli — Kecskeméthy Aurél betűjele. Engels „A család, a magántulajdon és az állam eredete!” c. műve 1921-ben megjelent első magyar kiadásának címlapja Rab Pált nevezi meg mint a könyv fordítóját. Gulyás ezt az álnevet a 365. lapon Justus Pálra oldja fel, forrásként a 3. kiadás címlapjára utalva. Az 1946-ban megjelent 3. kiadást valóban Justus Pál fordította, ámde Gulyás éppen ennek a kiad-

ványnak Justustól származó előszavából értesülhetett volna arról, hogy az 1921-es kiadás fordítója a Tanácsköztársaság egyik volt népbiztosa, a 19-es tevékenysége miatt akkor tájt éppen börtönben ülő, tehát valóban *rab* Agoston Péter volt. (Érdekes, hogy a 364. lapon, más lelőhelyekre való hivatkozás kíséretében, a Rab Pál álnév helyes megfejtése is megtalálható.)

Nem hagyhatunk említetlenül két, a könyv szerkesztésével kapcsolatos, elvi jelentőség-gel is bíró módszertani problémát, bár ezeket már az előző bírálók is szóvá tették. Az egyik az, hogy Gulyás az elismert írói neveket, sőt a törvényesen megváltoztatott neveket is következetesen álneveknek tekinti, valódi névnek egyedül az író eredeti polgári nevét fogadva el. Szerencsére az elismert írói névvel rendelkező írók alkalmi, ritkábban használt álneveinek feloldásakor Gulyás többnyire (bár nem minden esetben) utal az író eredeti neve mellett nevének általános ismert alakjára is, s ez ilyen írók rendszert a névmutatóban sem csupán eredeti nevük alatt, hanem közismert írói nevük alatt is szerepelnek. Mégis: ennek az elvnek, mely kiváló írók nevének a köztudatban élő, mindenkitől használt alakját is álnévnek minősíti, merev érvényesítése nem egyszer zavaróan, sőt egyenesen bántóan hat. Mellesleg jegyezzük meg: elismert írói nevek esetében Gulyás, amint a bevezetésből megtudjuk, lelőhelyként csak az e néven először megjelent munkára utal — ám ebben a vonatkozásban is akadunk tévedésekre. A Szentkuthy Miklós név pl. egyáltalán nem az „Eszkoriai” c. 1940-ben kiadott könyvön fordul elő először (mint ahogy a 417. lapon olvashatjuk); az író művei fellépésétől, 1934-től fogva ezen a néven jelennek meg.

Fontosabb és súlyosabb problémát jelent a nem-magyar írók szerepeltetése a lexikon anyagában. Gulyás, amint a könyv alcíme is jelzi, nem a *magyar*, hanem a *magyarországi* írók álneveit állította össze. Ha a keretek illetően kitágítást bizonyos, a régi Magyarország soknemzetiségű jellegéből adódó körülmények (több nyelven, pl. magyarul és valamelyik nemzetiségi nyelven író szerzők létezése) némileg indokolhatják is, ez az eljárás kétségtelül annak látszatát idézheti fel, mintha a hazánk területén működött más nyelvű írókat is a magyar irodalomhoz tartozóknak tekintenők. Ezt a mindenképpen elkerülendő látszatot csak erősítheti az, hogy Gulyás nem egy olyan adatot is közöl, amelyeknek semmilyen címen nem lenne helyük a könyvben. Ugyan miféle megfontolások alapján kerülhetek bele a *magyarországi* írók álnév-lexikonába pl. egyes, az első világháború után fellépett *szlovák* írók (Jan Smrek, 399. l., Andrej Zarnov, 487. l.) adatai? Az ilyen szerkesztési módszerek joggal

kelhetnek visszatetszést a szomszédos országok — ebben a vonatkozásban, érthető módon, rendkívül érzékeny — tudományos közvéleményében.

Reméljük, hogy a szerző és az ITK olvasói szerény észrevételeinket nem holmi öncélú kákán-csomót-keresésnek fogják tekinteni, hanem — a recenzens szándékának megfelelően —

tárgyilagosságra törekvő, a további munkát segíteni kívánó bírálatnak, amely semmiképpen sem csökkentheti az örömmek és a hálának azt az érzését, mellyel Gulyás Pál nagyértékű, hézagpótló művét a magyar irodalomtudomány minden művelője fogadta.

Oltványi Ambrus